

САНІТАРНО-МЕДИЧНЕ ОБСЛУГОВУВАННЯ НІМЕЦЬКИХ БІЖЕНЦІВ З ОКУПОВАНИХ ОБЛАСТЕЙ УКРАЇНИ У 1943-1944 РР.

Володимир МАРТИНЕНКО

Інститут української археографії та джерелознавства імені М.С. Грушевського Національної академії наук України м. Київ (Україна); traum1983@gmail.com

SANITARY AND MEDICAL SERVICES FOR GERMAN REFUGEES FROM THE OCCUPIED REGIONS OF UKRAINE IN 1943-1944.

Volodymyr MARTYNENKO

M.S. Hrushevsky Institute of Ukrainian Archeography and Source Studies of the National Academy of Sciences of Ukraine. ORCID ID: 0000-0003-4563-6347; RESEARCHER ID: AAH-5989-2020 SCOPUS-AUTOR ID: 57214472895

Володимир Мартиненко. Санітарно-медичне обслуговування німецьких біженців з окупованих областей України у 1943-1944 рр. Мета дослідження. У статті розкрито основні аспекти, що стосуються організації санітарно-медичного обслуговування етнічних німців, вивезених нацистською владою з окупованих регіонів України в 1943–1944 рр. **Методи дослідження.** Проблемно-хронологічний, описовий та порівняльний. **Наукова новизна.** На основі залучення широкого кола архівних документів вперше в історіографії вдалося детально висвітлити один з маловідомих і в той же час важливих сюжетів евакуації етнічних німців з окупованих українських областей в 1943–1944 рр. **Висновки.** Рівень медико-санітарного обслуговування німецьких біженців з окупованих регіонів СРСР значною мірою залежав від території їх перебування. На першому етапі евакуації окупаційна влада не змогла приділити цьому вкрай важливому питанню належної уваги, оскільки багато ресурсів опинилося у розпорядженні вермахту. Не останню роль також зіграло недбале ставлення деяких відповідальних інстанцій до проблем евакуйованих. Вельми істотні зміни у становищі біженців відбулися лише після переміщення на територію Німеччини на початку 1944 р. Намагаючись не допустити серед них масового розповсюдження різних інфекційних захворювань, німецька адміністрація була змушена вжити ряд термінових заходів (зокрема, таких як дезінсекція, карантин і вакцинація), які зрештою допомогли поступово стабілізувати санітарно-епідеміологічну ситуацію.

Ключові слова: етнічні німці, Німеччина, Україна, Німецький Червоний Хрест, евакуація, санітарно-медичне обслуговування.

Постановка проблеми. Викликаний втратою стратегічної ініціативи масовий відступ німецьких військ з окупованих радянських територій в 1943–1944 рр. супроводжувався відходом значної частини місцевого населення у західному напрямку. Чимало радянських громадян, яких окупанти вважали найбільш працездатними, були вивезені до Німеччини під адміністративним тиском. У той же час разом з вермахтом евакуювався досить великий цивільний контингент, який складався переважно з колабораціоністів і тих, на кому, за словами російського дослідника П. Поляна, “тріха пособництва не було, але хто вже хильнув або пригубив з чаші сталінських репресій”¹. Їх переміщення до кордонів Німеччини часто було схоже на втечу – багато хто вважав за краще попрямувати назустріч долі, оскільки всерйоз побоювався помсти з боку радянської влади. Такого ж характеру у той період набула й евакуація етнічних німців з окупованих регіонів України (насамперед тих, які входили до складу рейхскомісаріату “Україна” та губернаторства “Трансїстрія”). Оскільки переважна більшість німецьких біженців прямувала на батьківщину

своїх предків на гужовому транспорті, їх шлях тривав кілька наповнених драматизмом місяців. Екстремальний характер евакуації був зумовлений ходом бойових дій, настанням сезону осінньо-зимових холодів і, як наслідок, погіршенням медико-санітарної обстановки.

Історіографія. Доля німецького населення, вивезеного за рішенням нацистської влади з окупованих регіонів СРСР протягом 1943–1944 рр., досліджена доволі фрагментарно. Окремі аспекти даної проблематики знайшли відображення передусім у роботах деяких німецьких істориків. До їх числа в першу чергу слід віднести дослідження Х. Герлаха, І. Флейшхауера, А. Штриппеля, А. Боша та Й. Лінгора². Як правило, в них подається узагальнена картина становища радянських німців на території Третього рейху наприкінці Другої світової війни. Питання, що стосуються реакції нацистської влади на епідеміологічну обстановку серед евакуйованих німців, як правило, залишаються на периферії дослідницьких інтересів.

Метою даної статті є розкриття основних аспектів, що стосуються організації санітарно-медичного

¹ Polyan P. M. Zhertyvy dvukh diktatur. Zhizn', trud, unizhenie i smert' sovetskikh voennoplennykh i ostarbayterov na chuzhbine i na rodine [Victims of two dictatorships. Life, work, humiliation and death of Soviet prisoners of war and ostarbeiters in a foreign land and at homeland], 2-e yzd., yspr. u dop, Moskva, Rossyiskaia polytycheskaia entsyklopediya, 2002, P. 134 [In Russian].

² Hofmann R. “Das Ende der volksdeutschen Siedlungen in “Transnistrien” im Jahre 1944”, *Aus der Arbeit des Bundesarchivs*, Boppard a. Rh., 1977, P. 447–453 [in German]; Gerlach H. “Rußlanddeutsche Umsiedlung 1943/44 nach Westpreußen und dem Wartheland”, *Westpreußen-Jahrbuch*, 29 (1979), P. 145–154 [in German]; Fleischhauer I. Das Dritte Reich und die Deutschen in der Sowjetunion, Stuttgart, Deutsche Verlags-Anstalt, 1983, 257 p. [in German]; Strippel A. NS-Volkstumspolitik und die Neuordnung Europas: Rassenpolitische Selektion der Einwandererzentralstelle des Chefs der Sicherheitspolizei und des SD (1939–1945), Paderborn, Ferdinand Schöningh Verlag, 2011, 370 p. [in German]; Bosch A., Lingor J. Entstehung, Entwicklung und Auflösung der deutschen Kolonien am Schwarzen Meer am Beispiel von Kandel von 1808 bis 1944, Stuttgart, Landsmannschaft der Dt. aus Russland, 1990, 573 S. [in German].

обслуговування німецьких біженців з окупованих регіонів України в 1943–1944 рр.

Виклад основного матеріалу. Масова евакуація німецького населення з рейхскомісаріату “Україна” була здійснена у три етапи. Так, перша переселенська акція розпочалася у серпні 1943 р. і тривала до травня 1944 р. Основну масу цього міграційного потоку, який охоплював близько 73000 осіб, становили колоністи, котрі проживали на території Запорізької, Дніпропетровської та Миколаївської областей. Наступний етап евакуації етнічних німців з ряду областей України розпочався у жовтні 1943 р. і завершився у березні 1944 р. У переважній більшості це були жителі Херсона, Миколаєва, Нікополя, Харкова, Запоріжжя, Кривого Рогу, Мелітополя, Маріуполя, а також колоністи з Криму і Запорізької області (наприклад, з районів Хортиці та Мелітополя). Загальна чисельність цього контингенту складала приблизно 72000 осіб. Нарешті, третя фаза евакуації (вона тривала з жовтня 1943 р. по травень 1944 р.) охопила 44600 етнічних німців, які жили на території Східної Волині³.

Яким чином відбувалася евакуація переважної більшості німецького населення окупованих радянських територій можна коротко розглянути на прикладі жителів молочанських колоній Запорізької області, котрі становили великий менонітський анклав на Півдні України. Незважаючи на стрімке наближення радянських військ, переселення багатьох груп біженців здійснювалося у більш-менш організованому порядку. Так, 9-10 вересня 1943 р. старости колоній отримали наказ окупаційних властей про підготовку до термінової евакуації, яка повинна була здійснюватися гужовим транспортом. Брак возів у менонітів іноді доводилося компенсувати за рахунок українських селян. Однак, незважаючи на це, забезпечити кожну родину підводою так і не вдалося. Тому нерідкими були випадки, коли дві або більше сім'ї складали все найцінніше та необхідне майно на один віз⁴. Всі жителі молочанських колоній евакуювалися у складі п'яти колон. Відповідальність за їх організацію і загальне керівництво під час руху була покладена на районні команди Головного управління у справах етнічних німців (Volksdeutsche Mittelstelle – VoMi; далі – ФоМі). Одна колона, як правило, складалася з кількох численних груп (15 або більше), кожна з яких об'єднувала головним чином жителів окремої колонії. На чолі цих груп продовжували перебувати старости, що несли свою частку відповідальності. У свою чергу, жителі кожної колонії були також розбиті на кілька окремих підгруп (по 20 сімей у кожній)⁵.

12 вересня 1943 р. молочанські меноніти на критих возах виступили у напрямку Дніпра. План окупаційних властей також передбачав евакуацію етнічних німців, які проживали у містах або урбанізованих населених пунктах, залізничним транспортом. Однак через брак місць у поїздах багатьом з них довелося також евакуюватися на критих

возах. У результаті люди похилого віку і тяжкохворі нерідко вмирили у дорозі, не маючи сил переносити всі тяготи тривалого шляху⁶.

Основна відповідальність за медичне обслуговування біженців лягла на плечі персоналу Німецького Червоного Хреста (Deutsches Rotes Kreuz – DRK) далі – ДРК). Медсестри ДРК, котрі супроводжували обози, як правило, мали при собі сумки з перев'язочними матеріалами та медикаментами і тому могли надати лише першу допомогу. Крім них, ці ж завдання виконували й сестри милосердя Націонал-соціалістичної служби з питань соціального забезпечення населення (Nationalsozialistische Volkswohlfahrt – NSV; далі – НСФ). Оскільки більшість чоловіків-співробітників ДРК (особливо лікарів) була відряджена до вермахту, то медсестрам не раз доводилося брати на себе сміливість допомагати у випадках, які вимагали більш високого рівня кваліфікації: зокрема, накладати шини при переломах або здійснювати хірургічне втручання. Лікарі зазвичай перебували на спеціально обладнаних придорожніх опорних і транзитних пунктах, поблизу яких тягнулися черги возів з біженцями⁷.

Один з великих транзитних пунктів для німецьких біженців під назвою “табір ‘Грюнланд’” був організований співробітниками ДРК в околицях Первомайська. Згідно з архівними документами, у ньому могло перебувати відразу декілька тисяч осіб. Всупереч планам ДРК, для багатьох біженців табір “Грюнланд” став не тимчасовим притулком, а місцем відчаю і скорботи. Детальний опис їхнього становища залишив уповноважений від Східного міністерства д-р Штауб, котрий побував у ньому двічі: 31 жовтня та 12 листопада 1943 р. Чиновник зазначив, що частина біженців була розміщена у стайні, довжина якої складала близько 80 метрів⁸. Вкрай гостро у таборі стояла і проблема з організацією харчування. Однієї польової кухні і двох великих казанів для прогодування такої кількості людей виявилось явно недостатньо⁹. Тому чимало біженців було змушено готувати їжу самостійно на вогнищах¹⁰. Значна частина продовольчих запасів, що зберігалися у Первомайську, йшла на забезпечення армійських частин. Не найкращим чином виглядали справи і з медичним обслуговуванням. Для прийому хворих, наприклад, була відведена лише одна кімната у невеликому будинку. З медперсоналу у таборі постійно перебував тільки персонал ДРК. І лише іноді навідувався один український лікар. Також відчувався дефіцит перев'язувальних матеріалів та медикаментів. Німецький військовий госпіталь і будинок престарілих у Первомайську навідріз відмовилися розмістити у себе біженців, які гостро потребували кваліфікованої допомоги¹¹. Близьче до середини листопада 1943 р. ситуація у таборі “Грюнланд” істотно погіршилася. Він виявився знову переповнений, оскільки через затяжні осінні дощі і бездоріжжя біженці не мали можливості продовжувати подальший шлях. Очікування, що тривало

³ Fleischhauer I. Das Dritte Reich und die Deutschen in der Sowjetunion, Stuttgart, Deutsche Verlags – Anstalt, 1983, S. 208 [In German].

⁴ Neufeld J. “Die Flucht – 1943-46”, *Menonite Life*, No.1, January 1951, P. 8 [In German].

⁵ Neufeld J. Path of thorns: Soviet Mennonite life under Communist and Nazi rule, Toronto, University of Toronto Press, 2014, P. 239-240 [In English].

⁶ Ibidem, P. 239.

⁷ Pfeideler M. Sieger ohne Waffen: das Deutsche Rote Kreuz im Zweiten Weltkrieg, Hannover, Sponholtz, 1962, S. 163 [In German].

⁸ Institut für Zeitgeschichte – Archiv, München (IfZ-Archiv), MA 831. Staub, Berlin, den 27. November 1943, An SS-Brigadeführer Dr. Kinkelin, Führungsstab Politik, im Hause, Bericht über meinen Einsatz als kommissarischer Leiter Abteilung Deutschtum im Generalbezirk Nikolajew, Bl. 0202 [In German].

⁹ IfZ-Archiv, MA 831, Staub, Berlin, den 27. November 1943, An SS-Brigadeführer Dr. Kinkelin, Führungsstab Politik, im Hause, Bericht über meinen Einsatz als kommissarischer Leiter Abteilung Deutschtum im Generalbezirk Nikolajew, Bl. 0202 [In German]; IfZ-Archiv, MA 831, Persönliche Eindrücke über meinen Einsatz im G. K. Nikolajew, Bl. 0224 [In German].

¹⁰ “Die Umsiedlung der Volksdeutschen 1943-45”, *Heimatbuch der Deutschen aus Russland*, Stuttgart, 2000, S. 55 [In German].

¹¹ Ibidem, S. 56-57.

декілька днів, викликало у багатьох з них тривожно-пригнічений стан¹². Важке становище біженців співробітники ДРК пояснювали в основному халатністю керівництва ФоМі: звітти постійно рапортували про регулярне постачання продовольства, медикаментів, одягу і т. д. Однак насправді до табору "Грюнланд" не доходило майже нічого. Дещо стабілізувати ситуацію вдалося завдяки активним зусиллям філії ДРК у Рівному, яка направила транспортну колону з гуманітарним вантажем до району Первомайська¹³.

До кінця 1943 р. більша частина німецьких біженців (188100 осіб) була зосереджена у районі Кам'янець-Подільського¹⁴. Їх розселення окупаційна влада намагалась здійснювати за вже відпрацьованим алгоритмом. Тобто, у кожному українському селі, куди прямували біженці, місцеві жителі були зобов'язані звільнити половину будинків¹⁵.

Постачання контингенту продовольством відбувалося відносно стабільно. Багато продуктів поставлялися з великого складу у Кам'янець-Подільському. Звітти біженці періодично отримували картоплю, м'ясо, варення, масло і цукор¹⁶. Набагато складніше було з поставками одягу, взуття та ліків. І причина не завжди була обумовлена лише дефіцитом ресурсів. Чимало проблем створювала також бюрократична тяганина. Наприклад, саме з цієї причини співробітнику ДРК, який прибув у грудні 1943 р. до Рівного, не вдалося отримати нічого з речового складу, оскільки відповідальний чиновник відмовився видавати будь-що без додаткової перевірки матеріально-побутових потреб біженців. Але вкотре, завдяки сприянню місцевого офісу ДРК, з Рівного у район Кам'янець-Подільського незабаром відбув черговий вантаж з одягом та медикаментами¹⁷.

Незважаючи на вимоги з боку СС, цивільна адміністрація явно не поспішала активно виселяти тисячі українських селян з їх будинків. Мотив був очевидний: німецькі чиновники не бажали до межі загострювати відносини з місцевим населенням. У результаті чимало німецьких сімей відправлялися на постій до українських селян. Наприклад, у районі Кам'янець-Подільського у порівняно невеликих будинках навколишніх сіл доволі часто тулилося у середньому близько шести членів селянських сімей і стільки ж біженців. Через стиснені умови останнім було досить складно дотримуватися елементарних правил особистої гігієни, у наслідок чого санітарно-епідеміологічна обстановка лише погіршувалася, адже чимало колоністів ще під час тривалого переходу заразилися педикульозом¹⁸. Втім, мабуть, ще більшу тривогу серед німецького медперсоналу викликав висипний тиф, що охопив чимало українських сіл ще до прибуття біженців¹⁹.

Вже наприкінці 1943 р. стало очевидно, що ситуація на

фронті для військ Німеччини у найближчі місяці буде лише погіршуватись. У грудні радянські війська відновили активні наступальні дії на житомирському напрямку. Тому питання про подальшу долю німецьких біженців, розміщених у західному регіоні України, незабаром знову вийшло на перший план. У нацистського керівництва не залишалося іншого виходу, окрім їх переміщення до Німеччини. За рішенням рейхсфюрера СС Г. Гімmlера, переважна більшість евакуйованих радянських німців була сконцентрована на території Вартегау – округу у складі Німеччини, що включав частину анексованих західно-польських земель. Вибір був не випадковий: у доступному для огляду майбутньому німецьким колоністам відводилась роль місцевих поселенців, що сприяло б подальшій германізації завойованого регіону.

Станцією призначення для всіх поїздів, які прямували до Вартегау, став Ліцманштадт (Лодзь). Саме там на початку 1944 р. було створено штаб зв'язку (Verbindungsstab), який контролював початкову фазу операції: розвантаження ешелонів, медичний огляд, дезінсекцію та подальшу відправку біженців до збірних таборів (Kreisauflager), що знаходилися у різних районах округу²⁰.

У випадку з етнічними німцями з СРСР процедура медичного огляду набувала особливої важливості, оскільки санітарно-епідеміологічна обстановка у тих регіонах, з яких вони прибували, залишала бажати кращого. Однак масовий наплив біженців практично не давав можливості для проведення повного медогляду. Тому спочатку було вирішено проводити лише діагностику за допомогою рентгена та дезінсекцію, в тому числі багажу. Відповідно до встановлених правил після дезінсекції весь багаж вирушав на окремий пункт, де він зберігався упродовж 43 днів. Що стосується самих біженців, то на них чекав двотижневий карантин. У цей період адміністрація Вартегау передбачала утримувати контингент у будівлях шкіл або інших установ. Приставлений до нього лікарський персонал отримав вказівку ретельно стежити за ситуацією і негайно реагувати на найменші ознаки інфекційних захворювань (особливо тифу). Окрема увага приділялась біженцям, у яких було виявлено педикульоз. Ці особи піддавалися повторній дезінсекції за допомогою спеціальних мобільних камер. У разі необхідності передбачалося також попереднє знезараження будинків польських селян, куди через деякий час планувалося вселити частину евакуйованих німців. Округна адміністрація намагалася врахувати негативний досвід попередніх переселенських акцій. Наприклад, у 1940 р. у таборах, де перебували німці з Бессарабії, поширилися епідемії кору, скарлатини та дифтерії. Тому місцеві відділи охорони здоров'я повинні були заздалегідь забезпечити

¹² IfZ-Archiv, MA 831, Persönliche Eindrücke über meinen Einsatz im G. K. Nikolajew, Bl. 0227 [In German].

¹³ Pfeideler M. Sieger ohne Waffen: das Deutsche Rote Kreuz im Zweiten Weltkrieg, Hannover, Sponholtz, 1962, S. 165 [In German].

¹⁴ Bundesarchiv Berlin (BAB), R 69/222, Übersicht über die Herkunft und den jetzigen Aufenthalt der Volksdeutschen nach dem Stand v. 15.12.43, Bl. 13 [In German].

¹⁵ BAB, R 57/1660, Der Reichsminister für die besetzten Ostgebiete, Berlin W 35, den 10. November 43, Kurfürstenstraße 134, Fernsprecher: 21 99 51, Drahtanschrift: Ostministerium, Nr. P 2/2525/43, Dr. Hermann Maurer als Verbindungsmann zwischen Dt. Ausland-Institut, Stuttgart, und Reichsministerium für die besetzten Ostgebiete, An den Präsidenten des Deutschen Ausland-Instituts, Stuttgart, Herrn Oberbürgermeister Dr. Strölin, Stuttgart, Rathaus [In German].

¹⁶ Neufeld J. Path of thorns: Soviet Mennonite life under Communist and Nazi rule, Toronto, University of Toronto Press, 2014, P. 284 [In English].

¹⁷ Pfeideler M. Sieger ohne Waffen: das Deutsche Rote Kreuz im Zweiten Weltkrieg, Hannover, Sponholtz, 1962, S. 165-166 [In German].

¹⁸ BAB, R 57/1299, Abschrift, Mit der Bitte um Weitergabe an Herrn Hirzel, Dr. Könekamp, Dr. Rüdiger, Dr. Cuhorst, die Ratsherren, zu vertraulicher Kenntnisnahme, Auf dem Weg des grossen Trecks, am 27.11.43, gez. Karl Götz [In German].

¹⁹ IfZ-Archiv, MA 303/1. Dr. Haeutle, Solobkowce, den 26. November 1943, an den Herrn Gebietshauptmann des volksdeutschen Siedlungsgebietes Hegewald, Betreff: Bericht über die gesundheitlichen Verhältnisse während und nach dem Treck, Bl. 9109 [In German].

²⁰ BAB, R 49/671, Abschrift, Organisationsbefehl Nr. 1, Betr.: Sofortaktion zur Unterbringung von Schwarzmeerdeutschen, Posen, den 15. Jan. 1944, gez. Unterschrift, SS-Standartenführer, Bl. 17 [In German].

аптеки і табори необхідними ліками зі своїх складів. Певне сприяння могла також надати служба охорони здоров'я ФоМі (Umsiedler-Gesundheitsdienst der VoMi), виділивши лікарів з числа радянських німців та медикаменти. Окрім того, за необхідності вона обіцяла надавати дані про стан здоров'я переселенців²¹.

Незабаром після прибуття до Ліцманштадта перших ешелонів з'ясувалося, що виконати повне незараження вагонів з багажем у встановлені терміни завершити не вдасться. Внаслідок цього, на думку німецького керівництва, збільшувався ризик спалаху інфекційних захворювань. Небезпеці могли піддатися не лише самі біженці після контакту з погано обробленими речами, але і решта населення округу, адже режим утримання у збірних таборах не передбачав повної ізоляції прибулого контингенту. Для того, щоб цього уникнути, німецька адміністрація розпорядилася вжити ряд термінових заходів. Так, відповідно до нових вказівок, переселенців слід було розміщувати у таборах з гіршими санітарно-гігієнічними умовами і утримувати їх там деякий час ізольовано від місцевого населення. Упродовж перебування у цих таборах, біженці мали також пройти повторну дезінфекцію. Потім вони повинні були дістати з багажу частину особливо важливих для подальшого облаштування побуту речей (посуд, столові прибори та білизну), які також піддавалися обробці. Лише після цього переселенці могли бути переміщені в інший збірний табір. Решта багажу прямувала на карантин. На той випадок, якщо з яких-небудь причин ці приписи не можна було виконати, рішення про альтернативні запобіжні заходи приймав відповідальний лікар²².

Медичне обслуговування у збірних таборах курирували дві організації. Спочатку за це відповідали лише НСФ, а з кінця лютого 1944 р. в роботу включився також персонал ДРК²³. Згідно з даними, наведеними у номері "Litzmannstädter Zeitung" від 29 червня 1944 р. на території Вартегау функціонували десятки багатопрофільних і спеціалізованих медичних установ для переселенців: 16 лікарень, 25 лазаретів, 7 пологових будинків, 4 будинки для людей похилого віку та 6 стоматологічних відділень²⁴.

Різке збільшення потоку німецьких біженців з СРСР призвело до того, що санітарно-епідеміологічна ситуація у таборах почала поступово погіршуватися. У зв'язку з цим на початку червня 1944 р. нацистська адміністрація дала додаткові вказівки про прискорення вакцинації дітей від дифтерії та скарлатини. Також через загрозу поширення різних хвороб було вирішено провести капітальну дезінфекцію таборів у районі Велуна, де спостерігався особливо високий рівень антисанітарії. Тамтешній контингент підлягав переміщенню в інші місця. У свою чергу, лікарський персонал отримав вказівку проводити серед біженців активну роз'яснювальну роботу щодо

профілактики інфекційних захворювань, оскільки багато з них доволі часто не мали про це жодного уявлення²⁵.

Висновки. Таким чином, рівень медико-санітарного обслуговування німецьких біженців з окупованих регіонів СРСР значною мірою залежав від території їх перебування. На першому етапі евакуації окупаційна влада не змогла приділити цьому вкрай важливому питанню належної уваги, оскільки багато ресурсів опинилося у розпорядженні вермахту. Не останню роль також зіграло недбале ставлення деяких відповідальних інстанцій до проблем евакуйованих. Тому німецькому медперсоналу (особливо співробітникам ДРК) довелося працювати у безпрецедентно важких умовах. Вельми істотні зміни у становищі біженців відбулися лише після переміщення на територію Німеччини на початку 1944 р. Намагаючись не допустити серед них масового розповсюдження різних інфекційних захворювань, німецька адміністрація була змушена вжити ряд термінових заходів (зокрема, таких як дезінсекція, карантин і вакцинація), які зрештою допомогли поступово стабілізувати санітарно-епідеміологічну ситуацію.

Martynenko Volodymyr. Sanitary and medical services for German refugees from the occupied regions of Ukraine in 1943-1944. Aim of the article. The article reveals the main aspects related to the organization of sanitary and medical services for ethnic Germans, exported by the Nazi authorities from the occupied regions of Ukraine in 1943-1944. **Research methods.** Problem-chronological, descriptive and comparative methods were used. **Scientific novelty.** Based on the involvement of a wide range of archival documents, for the first time in historiography, it was possible to highlight in detail one of the little-known and at the same time essential subjects of the evacuation of ethnic Germans from the occupied Ukrainian regions in 1943-1944. **Conclusions.** The level of health care for German refugees depended mostly on the territory of their stay. At the first stage of the evacuation, the Nazi authorities were unable to pay due attention to this significant issue since many resources were at the Wehrmacht disposal. The negligent attitude of indeed responsible authorities to the evacuated ethnic Germans' problems also played an important role. Very significant changes in refugees' situation took place only after moving to German territory in early 1944. Trying to prevent the mass spread of various infectious diseases among them, the Nazi administration was forced to take several urgent measures (such as disinfection, quarantine, and vaccination), which helped stabilize the sanitary and epidemiological situation gradually.

Key words: ethnic Germans, Germany, Ukraine, German Red Cross, evacuation, sanitary and medical services.

Martynenko Volodymyr – PhD (history), postdoctoral student of M.S. Hrushevsky Institute of Ukrainian Archeography and Source Studies of the National Academy of Sciences of Ukraine. *Scientific interests:* Germany history, World War II history, history of the German population in the Russian Empire and in the USSR. Author of more than forty research articles.

Мартиненко Володимир – кандидат історичних наук, докторант Інституту української археографії та джерелознавства ім. М. С. Грушевського Національної академії наук України. *Сфера наукових інтересів:* історія Німеччини, історія Другої світової війни, історія німецького населення в Російській імперії та СРСР. Автор більше 40 наукових публікацій.

Received: 19.04.2021

Advance Access Published: June, 2021

© V. Martynenko, 2021

²¹ BAB, R 49/671, Der Reichsstatthalter im Reichsgau Wartheland, Beauftragter des Reichskommissars f. d. Festigung deutschen Volkstums, Posen, den 19. Januar 1944, Kaiserring 13, An sämtliche Kreisleiter, sämtliche Landräte, sämtliche Leiter der Ansiedlungsstäbe und Außenstellen, Vierte Durchführungsbestimmung zur Ansetzung von Schwarzmeer-Deutschen, Vorg.: Anordnung des Gauleiters und Reichsstatthalters vom 11.1.1944, gez. Hübner, SS-Standartenführer, Bl. 27-28 [In German].

²² BAB, R 49/671, Der Reichsstatthalter im Reichsgau Wartheland, Beauftragter des Reichskommissars f. d. Festigung deutschen Volkstums, 25. Jan. 1944, An sämtliche Kreisleiter, sämtliche Landräte, sämtliche Leiter der Ansiedlungsstäbe und Außenstellen, Sechste Durchführungsbestimmung zur Ansetzung von Schwarzmeer-Deutschen, Vorg.: Anordnung des Gauleiters und Reichsstatthalters vom 11.1.1944, gez. Hübner, SS-Standartenführer, Bl. 33 [In German].

²³ BAB, R 49/671, Der Reichsstatthalter im Reichsgau Wartheland, Beauftragter des Reichskommissars f. d. Festigung deutschen Volkstums, Posen, den 25.2.44, An sämtliche Kreisleiter, sämtliche Landräte, sämtliche Leiter der Ansiedlungsstäbe und deren Außenstellen, Neunte Durchführungsbestimmung zur Ansetzung von Schwarzmeer-Deutschen, Vorg.: Anordnung des Gauleiters und Reichsstatthalters vom 11.1.44, gez. Hübner, SS-Standartenführer, Bl. 62 [In German].

²⁴ "Hitler-Jugend-Führer in unseren Umsiedlerlagern", *Litzmannstädter Zeitung*, 29. Juni 1944, № 181 [In German].

²⁵ BAB, R 49/3041, Der Beauftragte des Reichskommissars für die Festigung deutschen Volkstums, Posen, den 7. Juni 1944, Kaiserring 13, Postschliessfach 107, An alle Kreisleiter, alle Landräte, alle Ansiedlungsstäbe, Betrifft: Gesundheitliche Massnahmen in den Lagern, gez. Hübner, SS-Standartenführer, Bl. 93 [In German].